

M E S O S Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi
The Journal of Interdisciplinary Medieval Studies

Gazneli Sultanlarının Ölüm Sebepleri

Yazar/Author: *Kemal Demir*

Kaynak/Source: *Mesos: Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, III, 145-172.

Doi: [10.5281/zenodo.5775934](https://doi.org/10.5281/zenodo.5775934)

Geliş Tarihi: 25 Ekim 2021; Kabul Tarihi: 1 Aralık 2021

MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi içinde yayımlanan tüm yazılar kamunun kullanımına açıktır; serbestçe, ücretsiz biçimde, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin alınmaksızın okunabilir, kaynak gösterilmesi şartıyla indirilebilir, dağıtılabılır ve kullanılabilir.

GAZNELİ SULTANLARININ ÖLÜM SEBEPLERİ
CAUSES OF DEATH OF GHAZNAVID SULTANS

Kemal Demir*

* Yüksek Lisans öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Konya, kemaldemir123@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-7310-4199

Özet

İki yüzyıldan fazla siyasi hayatını sürdürmüş olan Gazneliler Devleti'nin Türk İslam devletleri arasındaki yeri ve önemi şüphesiz çok önemlidir. Bu süreç boyunca siyasi sınırlarını Horasan, Hârizm, Taberistan, Irâk-ı Acem, Sind ve Kuzey Hindistan'a kadar genişletmiş ve özellikle günümüz Afganistan ve Hindistan coğrafyasında İslamiyet'in yayılmasında büyük rol oynamışlardır. Bu çalışmada ise hayatlarını savaşlarda geçirmiş hem siyasi sınırlarını hem de İslamiyet'i yaymak için çaba göstermiş olan Gazneli Sultanlarının ölüm sebepleri ele alınmıştır. Sultanların ölüm sebepleri arasında doğal ölümler olduğu gibi taht mücadelesi için veliahtların birbirlerini öldürmesi sonucu devlet içinde büyük sorunlara yol açacak süreçler de ortaya çıkmıştır. Yirmi iki farklı sultanın incelendiği bu çalışmada her sultanın hayatı hakkında kısaca bilgiler verildikten sonra ölüm sebebi, şekli, zamanı vb. durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırmanın kaynaklarını temel ve çağdaş tarih kaynakları başta olmak üzere çeşitli araştırma eserler oluşturmuştur. Çalışma ele alınırken elde edilen bilgiler mukayese edilerek analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gazneliler, Sultan, Sebük Tegin, Mahmûd, Mes'ûd, Tuğrul Bozan

Abstract

Having been able to maintain its political life more than two centuries, Ghaznavids importance was among the greatest in the Turk-Islamic countries. Through this duration, Ghaznavids expanded its political borders to Khorasan, Khwarazm, Tabaristan, Ajam of Iraq, Sindh and North India. Ghaznavids especially played a great role spreading muslim religion in today's Afghanistan and India. Ghaznavid Sultan's, whose life spent in wars and spreading Muslim religion, was targeted in this article with cause of deaths. Of course with natural causes, we can simply count the reasons like fighting for the throne which caused great deal of problems in the state. Investigating twenty two Sultans in this article, one should easily understand basics of these twenty two Sultan's life, cause of death, how and when etc. Article's sources are contemporary and non-contemporary Islamic resources. While doing the research, qualitative studies of work/approach was intended and data gathered was compared.

Keywords: Ghaznavids, ruler, Mahmûd, Sebükigin, Mas'ûd, Toghril Bozan

Giriş

Gazneli Devleti'nin kuruluş devri olarak nitelendirebileceğimiz süreç Sâmânî Devleti'nin büyük hacibi olan Alp Tegin'in Gazne şehrini zapt etmesi ile başlamıştır. Alp Tegin'den sonra önce oğlu İshak İbrahim, daha sonra ise sırasıyla Alp Tegin'in gulâmları Bilge Tegin, Böri Tegin/Pir Tegin ve Sebük Tegin Gazne şehrini vali olarak yönetmişlerdir. Sebük Tegin ile başlayan süreç ile birlikte Gazneli Devleti Sebük Tegin'in soyundan gelenler tarafından yönetilmiş ve böylece hanedanlık kurulmuştur. Bu yüzden makalenin başlığı olan Gazneli Sultanların Ölüm Sebepleri konusunu ele alırken devlet olma sürecinde Gazne'yi yönetmiş Alp Tegin ve valileri de makaleye dahil etmek uygun görüldü. Kaynaklarda Gazneliler hakkındaki yetersiz bilgiler dolayısı ile bazı sultanların hayatı hakkında detaylı bilgi olmadığı için tahmin ve yorumlardan öteye gidilememiştir.

Alp Tegin

Gazneliler Devleti'nin temellerini atmış olan Alp Tegin, Sâmânî Emîri Ahmed b. İsmâil için satın alınan gulâmlardan biridir. Kısa süre içinde efendisi Emir Ahmed'in gulâmları tarafından öldürülmesi¹ Alp Tegin gibi gulâmlar için kötü bir ortam yaratmış olsa da gerek eğitimi gerek ise vazifeleri sırasında gösterdiği başarılar Alp Tegin'i gözden düşürmemiş ve gün geçtikçe saray içindeki etkisi de artmaya başlamış ve hâciblik makamına kadar gelmiştir.² Nuh b. Nasr'ın ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Abdülmelik b. Nûh b. Nasr döneminde devlet içinde itibarı son derece yükselmiş ve devletin siyasi faaliyetlerinde önemli yer tutmuştur.³ Bu dönemde emir ve komutanların etkisinin iyice artmasıyla Sâmânî Emiri'nin muhakkak bir komutanı yanına çekmeye ve diğer komutanlarının nüfuzunu kırmaya çalıştığı bir dönem olmuştur.⁴ Devlet içindeki bu buhranlı dönemden kendi adına güçlü bir şekilde çıkan Alp Tegin, Samanî sarayında nüfuz ve söz sahibi bir konuma yükselmiş ve hatta vezir tayininde Emir Abdülmelik'e isteğini kabul ettirecek kadar güçlenmiştir.⁵ Alp Tegin'in bu kadar nüfuz kazanmasından rahatsız olan Emir Abdülmelik Horasan'daki karışıklığı bastırması

¹ Abdullah Duman, *Nerşahinin Târîh-u Buhârâsı*, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013), 338, Filiz Akçay, "Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr' Adlı Eserinin Tâhiriler, Saffâriler, Sâmâniler ve Gazneliler ile İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2015), 51, Erkan Göksu, "Alp Tegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına" *Türk Dünyası Araştırmaları* 191, (Nisan 2011), 4.

² Göksu, "Alp Tegin: Köle Pazarından", 6. Wilhelm Barthold, "Alp Tegin," MEB İslam Ansiklopedisi 1 içinde, (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 386.

³ Erdoğan Merçil, "Alp Tegin," TDV İslam Ansiklopedisi 2 içinde, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 525.

⁴ İzzetullah Zeki, *Horasan'da Hâkimiyet Mücadelesi (821-1005) Tâhiriler, Saffâriler, Sâmâniler, Simcûriler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2020), 54-60.

⁵ Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr'", 72-73, Merçil, "Alp Tegin," 525, Barthold, "Alp Tegin," 386., Erdoğan Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilât, Kültür)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), 53-54.

ve saraydan uzaklaşması için Sâmânî Devleti'ndeki en yüksek askeri makam olan Horasan Sipehsâlârlığını Alp Tegin'e vermiştir.⁶ Bu sırada Abdülmelik vefat etmiş ve tahta Alp Tegin'in de reyile Abdülmelik'in oğlu Nasr'ın geçmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Abdülmelik'in babası Nuh b. Nasr'ın vasiyetine göre kardeşi Ebû Sâlih Mansûr'un tahta geçmesi gerekmektedir. Devlet erkanı Alp Tegin'in önerdiği ve Abdülmelik'in oğlu olan Nasr'ı tahttan indirerek yerine Abdülmelik'in kardeşi Ebû Sâlih Mansûr'u tahta geçirmiştir.⁷ Bu gelişmeler neticesinde Sâmânî başkentinde Alp Tegin'in nüfuzu azalmış ve Alp Tegin'in muhalifleri Emir Ebû Sâlih'i kıskırtmaya başlamıştır. Bunun üzerine Emir Ebû Sâlih, Horasan Sipehsâlârlığını Alp Tegin'den alıp Muhammed b. Abdu'r-rezzâk'a vermiştir.⁸ Başkentteki gelişmelerden haberdar olan Alp Tegin, herkesin kendi üzerine gelmesini beklemeden Buhara üzerine yürümeye karar vermiştir.⁹ Buhara yolunda kendi ordusunda huzursuzluklar çıktığını gören¹⁰ Alp Tegin, kendi içinde güveni olmayan bu ordu ile Buhara'ya yürüyemeyeceğini anlamış ve artık Sâmânî sınırlarında kalmanın kendisi için güvenli olmayacağına karar kılmıştır. Tüm bu gelişmelere binaen yaşayabileceği güvenli bir yer ve ileride yapacağı fetihlerde de gaza ruhunu canlı tutabileceği Gazne topraklarını kendine hedef belirlemiş ve bu amaçla etrafa haberler göndererek kendisine katılmak isteyenleri de yanına alıp Gazne'ye yürümeye karar vermiştir.¹¹ Gazne'yi ele geçirmeden önce 12-18 bin kişilik Sâmânî ordusu Alp Tegin ile savaşmak için yola çıkmıştı.¹² Hulm Boğazı'nda bir savaş hilesi ile kendisinden 5 kat büyük orduyu perişan eden Alp Tegin, Gazne'ye giderken yolu üzerindeki Bamiyân ve Kâbil bölgelerini de ele geçirdikten sonra Gazne'ye geldi. Dört aylık bir direnişten sonra Gazne'yi ele geçirdi ve zamanla güçlendi (13 Zilhicce 351/12 Ocak 963).¹³ Sâmânî Emiri bu sefer üzerine 20-30 bin kişilik bir ordu gönderse de sonuç değişmedi.¹⁴ Bunun

⁶ Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr", 73, Göksu, "Alp Tegin: Köle Pazarından", 10, Merçil, "Alp Tegin", 525, Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti*, 83.

⁷ Nurullah Soyler, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb Fî't-Tevârîh Adlı Eseri (Çeviri ve Değerlendirmesi)" (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018), 21-22, Zeki, *Horasan'da Hâkimiyet Mücadelesi*, 60-61, Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti*, 54.

⁸ Zeki, *Horasan'da Hâkimiyet Mücadelesi*, 61.

⁹ Duman, *Nerşahînin Târîh-u Buhârâsi*, 341.

¹⁰ Merçil, "Alp Tegin," 525, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 74.

¹¹ Merçil, "Alp Tegin," 525.

¹² Soyler, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 22-23.

¹³ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, çev. Erkan Göksu. (Ankara: TTK Yayınları, 2015), 25-26, Soyler, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 23-24, C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*. (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1992), 37, Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, çev. Mehmet Altay Köymen. (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 95-97, Zeki, *Horasan'da Hâkimiyet Mücadelesi*, 61, Merçil, "Alp Tegin", 525, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fî't-Tarih Tercümesi c.8*, çev. Ahmet Ağrakça. (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 469, Barthold, "Alp Tegin," 386. Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr", 74-75.

¹⁴ Miskeveyh Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *Tecâribü'l-Ümem*, çev. Kıvameddin Burslan. (Ankara: TTK Yayınları, 2016), 584, Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, 98, Merçil, "Alp Tegin," 525.

sonucunda Ebû Sâlih Mansûr, Alp Tegin'i affettiğini ve fethettiği toprakların kendisinin olacağını bildiren bir menşur yollayarak Alp Tegin ile mücadele etmeyi bıraktı.¹⁵ Etraf bölgelere gazalara çıkan ve fetheden Alp Tegin, Gazne'yi ele geçirdikten sonra bir yıl içinde 20 Şaban 352/13 Eylül 963 tarihinde Gazne'de vefat etti.¹⁶ Alp Tegin'in vefatı hakkında nerede, nasıl ve neden öldüğüne dair detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Kaynaklarda Gazne'yi aldıktan sekiz sene sonra vefat ettiğinden¹⁷, şehirler fethederken bir anda öldüğünden¹⁸ bahsedilmekte olsa da kaynaklar ölümü hakkında birden öldüğüne dair birleşmektedir.¹⁹ Şebânkâreî'de ise Alp Tegin'in ölmeden önce ölümünün yaklaştığını ve o yüzden orduyu, hazineyi ve topraklarını oğlu İshak'ı bıraktığına dair bilgi bulunmaktadır.²⁰ Kaynaklardaki bu bilgi yetersizliklerinden dolayı Alp Tegin'in ölümü hakkında daha fazla detaya ulaşılamamaktadır.

Ebu İshak İbrahim b. Alp Tegin

Babasından sonra Gazne ve çevresinin kontrolünü eline alan oğlu İshak babası kadar başarılı bir yönetim sergileyememiş ve babasının ölümünden kısa bir süre sonra Alp Tegin'den önce yerel bir hanedan tarafından yönetilen ve Levik'in başını çektiği yerel topluluk Gazne'yi geri almaya muvaffak olmuşlardır. İshak, Gazne'yi tekrar almak için Sâmnî Emir'inden yardım istemek zorunda kalmış ve böylece görünürde olan itaat etme durumu bu dönemde tam bir itaate bürünmüştür.²¹ Babasının ölümünden sonra birkaç yıl hayatta kalan İshak kaynaklardaki ortak kanuya göre 25 Zilkade 355/12 Kasım 966 tarihinde - muhtemelen Gazne'de - vefat etmiştir.²² Alp Tegin'de de görüldüğü gibi oğlu Ebu İshak hakkında da ölüm tarihi dışında kaynaklarda nerede, nasıl ve neden öldüğüne dair detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

¹⁵ Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti*, 54.

¹⁶ Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*. (Ankara: TTK Yayınları, 1989), 1-5, Muhammad Nazım, *The Life and Times of Sultan Mahmûd of Ghazna* (Cambridge: Cambridge at The University Press, 1931), 24-26, Hanefi Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*. (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002), 32, İzzetullah Zeki, *Gazneli Mahmûd'un Din Politikası* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019), 23.

¹⁷ Cûzcânî herhangi bir detay vermemektedir. Ayrıca 8 yıl sonra vefat ettiğini söylemesi ise tarihi açıdan uymamaktadır. Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 26.

¹⁸ Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, 99.

¹⁹ Hamdullah Müstevfî'yi Kazvîni. *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk. (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 313, Halil İbrahim Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi, Dürr-i Mekkûn ve Sırr-ı Masûn (İnceleme ve Çeviri Metin vr:1b-107a)" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2018), 116, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr,'" 75.

²⁰ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 24.

²¹ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 24, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 26, Bosworth, *Ghaznavids*, 38, Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 5-6, Nazım, *Times of Sultan Mahmûd*, 26.

²² Kadı Ahmed Gaffârî-i Kazvîni, *Târîh-i Cihânârâ* (Tahran, 1342), 101, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 24, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 26, Muhammed b. Abdülcebbar al-Utbî, *The Kitab-ı Yamini Historical Memoirs of The Amîr Sabaktagin, and The Sultan Mahmûd of Ghazna, Early Conquerors of Hindustan, and Founders of The Ghaznavide Dynasty*, trans. James Reynold. (London: 1858), 22-23, Nazım, *Times of Sultan Mahmûd*, 26.

Bilge Tegin

Ebu İshak İbrahim'in kendisinden sonra Gazne'yi yönetecek bir veliahdı yoktu. Bu durum üzerine Türk kumandanlar ve ileri gelenler kendilerini yönetmesi için Alp Tegin'in kölelerinden olan Bilge Tegin'i seçmişlerdi. Bilge Tegin, Buhara'ya Sâmânî Emiri'ne haber göndererek bağlılığını ve kendisinin rey ile seçildiğini bildirdi.²³ Alp Tegin'in kölelerinden olan Bilge Tegin zamanının ünlü ve bilge askerlerinden biri olarak nam salmıştı.²⁴ Bu ünlü askerin yönettiği Gazne'yi Sâmânî kumandanlarından Faik el-Hâssa tehlike olarak görmüş ve bu durumu Emir'e nakşetmişti. Bunun üzerine Gazne'ye ordu gönderilmiş ancak Bilge Tegin bu orduyu Gazne önlerinde mağlup etmiştir. Bu mağlubiyetten sonra Bilge Tegin üzerine daha fazla ordu gönderilmemiştir. Yaklaşık on yıl Gazne'yi yöneten Bilge Tegin'in ölümü ise savaş meydanında olmuştur. Bilge Tegin, Gerdîz Kalesi'nin kuşatılması sırasında kaleden atılan bir ok ile 364/974-975 tarihinde şehit düşmüştür.²⁵ Böylelikle kaynakların verdiği bilgilere göre savaş meydanına şehit olan ilk Gazne hükümdarı olmuştur.

Böri Tegin/Pir Tegin

Bilge Tegin'in ölümünden sonra Gazne'yi yönetmek üzere Alp Tegin'in gulâmlarından biri olan Böri/Böri Tegin/Pir/Pir Tegin²⁶ başa geçti. Böri Tegin yönetime geçtikten kısa bir süre sonra yönetimi konusunda rahatsız olan Gazne halkı kendilerini yönetmesi için Alp Tegin'den önce Gazne'yi yönetmiş olan Levik'i tekrar Gazne'ye çağırdılar. Böri Tegin, Levik'in kuvvetlerini Sebük Tegin'in desteğiyle mağlup etmiş olsa da başarısız yöneticiliği sebebiyle üç yıl Gazne'yi yönettikten sonra görevinden uzaklaştırıldı ve yerine kumandanların reyile Alp Tegin'in gulâmlarından olan ve Gazneliler Devleti'nin hanedan olma yolundaki ilk temsilcisi olacak olan Sebük Tegin 27 Şaban 366/20 Nisan 977 tarihinde seçildi.²⁷ İncelenen kaynaklara bakıldığında Böri Tegin hakkında verilen bilgiler belki de Gazne'yi yönetenler arasında en az bilgi verilmiş kişidir. Gazne yönetiminden indirilen Böri'nin hayatının geri kalanı hakkında birkaç malumattan öte bilgi

²³ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 25.

²⁴ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 26.

²⁵ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 25, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 101, Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 6, Nazım, *Times of Sultan Mahmûd*, 27, Bosworth, *Ghaznavids*, 38. Merçil, Bilge Tegin'in ölüm tarihini 364/975 olarak vermektedir. Şebânkâreî ve Gaffari'de ise ölüm tarihi olarak 362/973 yılı verilmektedir. Ayrıca Şebânkâreî, kale ismi vermemekle birlikte kuşatma sırasında kaleden atılan bir ok ile öldüğünü söylemektedir. Tabakât-ı Nâsırî'de ise on sene emirlik yaptığından bahsedilmektedir. Ebu İshak İbrahim'in 355'de öldüğünü varsayarsak Tabakât-ı Nâsırî'ye göre Bilge Tegin 365 yılında vefat etmiş olmalıdır. Ancak Tabakât-ı Nâsırî'de Sebük Tegin'den önceki Gazne yöneticileri hakkında verdiği tarih bilgilerinin diğer kaynaklarla uyumadığını göz önüne alırsak verdiği tarih ve zaman bilgilerine ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

²⁶ İsmi hakkında kaynaklarda Böri veya Pir/Piri olarak farklı kullanımlar mevcuttur.

²⁷ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 25-27, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 101, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 27, Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 6, Nazım, *Times of Sultan Mahmûd*, 27, Bosworth, *Ghaznavids*, 38-39.

aktarılmamıştır. Ne tarihte öldüğü belli olmasa da en azından Sebük Tegin'in Büst şehrini aldığı vakit hâlâ hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Böri Tegin her ne kadar yönetimden indirilmiş olsa da Sebük Tegin tarafından öldürülmediği²⁸ görülmekle beraber, yaşayacağı uygun bir yer temin edildiği ve işret meclislerine devam ettiği aktarılmaktadır.²⁹

Sebük Tegin b. Kara Beckem

Böri Tegin'in Gazne tahtından indirilmesinin ardından Gazne'ye yönetici olarak seçilen³⁰ Sebük Tegin, Sâmânî Emiri I. Nuh zamanında esir düşerek köle olarak Buhara'ya getirilen gulâmlardan birisi idi.³¹ Alp Tegin'in himayesi altında kendini geliştiren Sebük Tegin, zaman içinde önemli yerlere gelerek ileride nasıl bir hükümdar olacağını sinyallerini o zamandan göstermekteydi.³² Görünürde Sâmânîlerin valisi olsa da Sebük Tegin çevre bölgelere fetihler gerçekleştirerek Zâbülistan, Büst³³, Zemindâver³⁴, Kusdar³⁵, Toharistan³⁶, Bamiyân³⁷, Gur³⁸, Lamgan ve Peşaver'i ele geçirerek burada adına hutbeler okuttu ve sikke bastırdı. Sâmânîlere bağlılığını sürdüren Sebük Tegin, bu sırada Sâmânî Emiri II. Nuh'ı tahtında tehdit eden ve Buhara'ya yürüyen Ebû Ali es-Simcûrî ve Fâik el-Hâssa'yı

²⁸ Eğer Böri Tegin, Sebük Tegin tarafından öldürülmüş olsa idi Böri'nin Sebük Tegin'e karşı Büst şehrinin yöneticisi Togan ile ittifak yapmasından sonra Sebük Tegin tarafından öldürülebilirdi. Ayrıca Böri Tegin için kalacak yer ve ihtiyaçlarını giderecek hizmetleri sunması da Böri'nin en azından Sebük Tegin tarafından öldürülmediğinin bir göstergesi olmaktadır.

²⁹ Zeki, *Gazneli Mahmûd'un Din Politikası*, 27, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr", 26-27, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 28-29. Gerdîzi'de Gazne yönetiminden indirilen Böri Tegin'in Sebük Tegin'in emriyle bir kaleye götürüldüğü ve ona hiçbir şey söylenmediğine ve şarap meclislerine devam etmesi için birilerinin görevlendirildiğine dair bilgi bulunmaktadır. Şebânkâreî'de ise Sebük Tegin'in Büst şehrini aldıktan sonra Böri/Piri'nin hala hayatta olduğuna dair malumat bulunmaktadır; "Önemli işlerden birisi de Büst şehrinin Sebük Tegin tarafından kurtarılmasıydı. Burası doğu tarafta Türkistan'da bir şehirdi ve orasının Togan isimli bir emiri vardı. Büst halkı ona isyan etti. Emîr Sebük Tegin, Büst'e gönül rızasıyla sahip oldu. Emîr, Büst'ü aldı ve yeniden Togan'a verdi. Togan her yıl yüz bin dinar vergi ödeyecekti. Togan bir süre itaat ettikten sonra vergisini vermemeye başladı ve itaatten vazgeçti. Görevden alınmış Piri'ye gizlice bir elçi gönderdi ve "Seninle ant içip birlik olalım ve Sebük Tegin'i öldürelim, Emîr sen ol" dedi. Piri ile Togan yeminleşmişlerdi fakat ihtirasa kapılan Piri önce bu teklifi kabul ettiyse de sonradan pişman olarak Sebük Tegin'i yeminine ihanet sayılmayacak şekilde uyardı. Sebük Tegin durumdan haberdar oldu ve diğer gün Togan'ı yakalattı ve tutuklattı. Togan kaçmayı başardı ve Büst kalesine girdi. Sebük Tegin kaleyi bir hafta kuşattı ve bekledi. Dışarı çıkardı ve onu öldürdü. Büst'ü bir başka nâibe verdi." Burada verilen bu malumat ile birlikte Böri'nin en azından Büst şehri alındıktan bir süre sonra daha hayatta olduğunu göstermektedir.

³⁰ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 27, Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Gazneliler Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, çev. Erkan Göksu. (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 29.

³¹ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 23-24, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 30-32.

³² Gazne'ye yönetici olarak seçilen Sebük Tegin'in yaptığı ilk faaliyetler hakkında bakınız; Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 27.

³³ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 28, Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, 32-34, Kazvîni. *Târih-i Güzide*, 313, al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 26-28, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 88.

³⁴ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 27.

³⁵ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 37, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 27, Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, 36-37, Kazvîni. *Târih-i Güzide*, 313, al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 32-33.

³⁶ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 28.

³⁷ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 27.

³⁸ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 28.

oğlu Mahmûd ile birlikte mağlup etti. Bunun sonucunda Sebük Tegin Belh valiliğine getirilirken Mahmûd da Horasan sipehsâlârlığına getirildi. Ebû Ali ve Faik tekrar saldırsa da onları tekrardan mağlup etti ve Ebû Ali'yi yakaladı. Faik ise kaçıp Karahanlılar'a sığındı ve Karahanlı hakanını kızdırttı. Buhara üzerine yürüyen Karahanlılar'ı gören II. Nuh Sebük Tegin'den yardım istedi.³⁹ Bunun üzerine bölgeye gelen Sebük Tegin Karahanlılar ile anlaşarak iki ülke arasındaki sınırlar belirlendi. Anlaşma sonucunda Belh şehrine dönen Sebük Tegin, burada bir hastalığa yakalandı.⁴⁰ Hasta hali ile Gazne'ye gitmeye çalışan Sebük Tegin, Gazne yolu üzerinde Madru Mûy/Madru Rû'i köyünde Şaban 387/Ağustos-Eylül 997 tarihinde vefat etti.⁴¹ Kaynaklara baktığımızda Sebük Tegin'in hastalığının ne olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Utbî, Sebük Tegin'in hastalığının ağır olduğundan bahsetmekte ve Gazne havasının kendisi için iyi geleceğinden oraya gitmek istediğine dair bilgi vermektedir.⁴²

İsmâil b. Sebük Tegin

Babası Sebük Tegin'in hastalığı sırasında veliaht olarak belirlediği İsmâil, babasının ölümünden sonra Gazne tahtına geçti. Kardeşi Mahmûd ile taht kavgasına tutuşan İsmâil, Mahmûd'a üstün gelemeyeceğini anlayınca teslim oldu. Mahmûd kardeşini öldürmek yerine ona ihsanlarda bulundu.⁴³ İsmâil hakkında kardeşi Mahmûd ile giriştiği taht mücadelesi dışında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Ne zaman, nasıl ve neden öldüğüne dair bir bilgiye rastlanılmamakla beraber Mahmûd tarafından Cûzcân'da hapis tutulduğu aktarılmaktadır.⁴⁴

³⁹ Süreç hakkındaki detaylı bilgiler için bakınız; Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 40, al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 43vd., Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 88-91.

⁴⁰ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 40. Şebânkâreî'de Sebük Tegin'in rahatsızlandığından bahsetmekte olup hastalığı hakkında başka bir detay vermemektedir.

⁴¹ Erdoğan Merçil, "Sebük Tegin," TDV İslam Ansiklopedisi 36 içinde. (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 262-263, Muhammed Kâsım Hindûşâh b. Gulâm Alî el-Esterâbâdî, *Tarih-i Firişte*, tashih eden: Muhammed Rıza Nasırî, dijitalle geçiren: Merkez-i tahkikât-i Rayane-i Kaime-i İsfahan. (Tahran: Encümen-i Asar ve Mufahir-i Ferhengi, ty.), 70, Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-Siyer fi Ahbârî Efrâdî'l-Beşer* c.2, (Tahran: İntişârât-i Kitâb-i Furuşi, 1380), 373, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 40, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 29, Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 44, Kazvîni. *Târih-i Güzide*, 313, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi* c.9, çev. Abdülkerim Özeydî. (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 108-109, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 93, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 101. Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 116. Cenâbî Mustafa Efendi Sebük Tegin'in vefat tarihini 386/996 olarak vermektedir.

⁴² al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 197-199.

⁴³ Gaznelilerin siyasi tarihi konunun kapsamı dışında olduğu için İsmâil ile Mahmûd arasındaki taht mücadelesi ve kısa süreli hükümdarlığında yaptıkları için bakınız; İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 109-110, al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 207-218, Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 45-49, 122.

⁴⁴ Utbî'nin verdiği bilgiye göre Mahmûd kendisine teslim olan İsmâil'i önce yanında tutmuş hatta bazı savaşlarda yanına almıştır. Bir gün kendisine suikast girişimini farkeden Mahmûd bu işin arkasındakinin kardeşi İsmâil olabileceğine dair şüphelenmiş ve durumu araştırmıştır. Olayın sonucunda kardeşini Cûzcân'a göndermiş ve orada gözetim altında tutmuştur. Detaylar için bakınız; al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 240-242.

Mahmûd b. Sebûk Tegin

Güçten düşmüş Sâmânîlerin son dayanağı olan Gazne valileri Alp Tegin'den itibaren zaman içinde bölgede gitgide güçlenmiş ve özellikle Horasan'da tek güç olmuştur. Sebûk Tegin'in ölümünden sonra kardeşi İsmâil'den tahtı alan Mahmûd, Gazne'yi Sâmânî hükümlerinden kurtarmış ve Gazneliler'i döneminin en güçlü İslam devleti konumuna getirmiştir. Gazneli Mahmûd'un hayatı tam anlamıyla savaşlarda geçmiştir. Hindistan'a 17 sefer, Hârizm'in kontrolü, Taberistan'ın fethi, Oğuz Türklerini itaat altına alma bunlardan sadece birkaçıdır. Tüm bunların yanında ilme ve edebiyata da büyük önem vermiş ve döneminin en büyük âlimlerini kendi himayesinde toplamaya çalışmıştır. Üstünden bin yıl geçmesine rağmen bölgede hala İslamiyet'in var olması Gazneli Mahmûd'un burada yaptığı ve temelini attığı şeylere borçludur.⁴⁵ Bu büyük şahsiyetin ölümü ise Rebiyülâhir 421/Nisan-Mayıs 1030⁴⁶ tarihinde müspet bir hastalıktan dolayı olmuştur. Gazneli Mahmûd kaynakların aktardığına göre iki yıl gibi uzun süren bir ishal (sel veya su'î'l-kaniyye olarak da geçmekte) hastalığından muzdarip idi.⁴⁷ Havasının hastalığına iyi geleceğini düşünüp Rey (veya Belh) şehrine gitti.⁴⁸ Ancak hastalığı umduğu gibi dinmek yerine daha da çetin ve zor bir hale büründü. Gazne'ye dönmeye karar verdi. Hastalığı sırasında ateşi yükseliyor ve dinmesi için şerbetler içiyor idi. Hastalığının ilerleyen safhalarında durumun ciddiyetini kavrayan Sultan Mahmûd, devlet işlerine dair düzenlemelerini yaptı, hazinenin durumunu ölçtü ve

⁴⁵ Gazneli Mahmûd'un yaptıklarını bu makalede ele almaya çalışmak hem makalenin hacmini çok genişletecek hem de konunun kapsamı dışına çıkacaktır. Gazneli Mahmûd'un hayatı ve yaptıkları hakkında detaylı bilgiler için bakınız; Nazım, *Times of Sultan Mahmûd*, 42-209, Erdoğan Merçil, "Mahmûd-i Gaznevî," TDV İslam Ansiklopedisi 27 içinde. (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 362-365, İbrahim Kafesoğlu, "Mahmûd Gaznevî," MEB İslam Ansiklopedisi 7 içinde. (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 173-183, C.E Bosworth, "Mahmûd b. Sebûktigin," *The Encyclopaedia of Islam New Edition* in 6. (Leiden, Brill, 1991), 65-66, al-Utbî, *Kitab-ı Yamini*, 207-508, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 29-35, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 45-130, Kazvîni. *Târih-i Güzide*, 313-319, Bosworth, *Ghaznavids*, 44-226, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 40-67, Gaffari, *Târîh-i Cihânârâ*, 101-102, Akçay, "Gerdîzî'nin 'Zeynü'l-Ahbâr,'" 101-131.

⁴⁶ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, çev. Necati Lügal. (Ankara: TTK Yayınları, 2019), 12, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 307, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 124, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 35, Kazvîni. *Târîh-i Güzide*, 319, Gaffari, *Târîh-i Cihânârâ*, 102, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 64, Akçay, "Gerdîzî'nin 'Zeynü'l-Ahbâr,'" 131-132. Ölüm tarihi hakkında kaynaklar farklı bilgiler aktarmaktadır. İbnü'l-Esir'de iki farklı tarih bulunmaktadır; ilk tarihe göre Rebiyülâhir 421/Nisan-Mayıs 1030, diğer bir rivayete göre ise 11 Safer 421/18 Şubat 1030 tarihinde vefat etmiştir. Cûzcânî ve Kazvîni 421/1030 tarihinin, Gaffari, Mirhând, Beyhakî ve Gerdîzî 23 Rebiyülâhir 421/30 Nisan 1030 tarihini, Şebânkâreî ise 24 Rebiyülâhir 421/1 Mayıs 1030 tarihini vermektedir.

⁴⁷ Gerdîzî'nin aktardığı bilgiye göre ise Gazneli Mahmûd'un hastalığı verem idi. Akçay, "Gerdîzî'nin 'Zeynü'l-Ahbâr,'" 131. Kaynakların birçoğu ishal hastalığında birleşse de iki yıl sürecek bir hastalığın verem olma ihtimali akla daha yakın gelmektedir.

⁴⁸ Akçay, "Gerdîzî'nin 'Zeynü'l-Ahbâr,'" 131, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 61. Gerdîzî'de, dinlenmek ve kuşlamak için gittiği şehir olarak Belh şehriden, Şebânkâreî'de ise Rey şehriden bahsetmektedir. Mahmûd Rey şehrine muhtemelen Batûni ve Karmatî mezheplerinden olan insanların tutuklanması ve bölgenin asayişinin sağlanması için gitmiş olmalıdır. Ayrıca Gazneli Mahmûd'un dinî politikası için bakınız; Zeki, *Gazneli Mahmûd'un Din Politikası*, 103-312.

veliaht olarak Muhammed'i seçti. Kendisini defnetmeleri için Firuze Kasr'ını vasiyet etti.⁴⁹ Bu hastalığı boyunca doktorların hareket etmemesini dile getiren bütün yasaklarını dinlemeyip sağlıklı bir insan gibi günlük işlerini görmekte, ata binmekte ve diğer işlerini yapmakta idi. Hatta kendisine hareketi yasaklayan doktorlara "hükümdarlıktan ayrılmamı mı istiyorsunuz" şeklinde cevaplar veriyordu.⁵⁰ Vefatından sonra na'sını vasiyetine uygun olarak Gazne'de bulunan Kasr-ı Fîrûze/Pîrûze'ye defnettiler.⁵¹ Öldüğü vakit kaç yaşında⁵² olduğuna dair de kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır.⁵³ Vefat tarihi bir iki belge hariç tüm kaynaklarda ay ve yıl olarak Rebiyülahir 421/Nisan-Mayıs 1030 tarihinde mutabıktır.

Mes'ûd b. Mahmûd

Babasının ölümünden sonra kardeşi Muhammed ile taht kavgasına tutuşan Mes'ûd, giriştiği bu mücadeleyi kazanarak 421/1030 yılında Gazne tahtına oturdu. Kardeşi Muhammed'i de babasının kardeşi İsmâil'e yaptığı gibi kaleye hapsedti ve orada tuttu. Babasından kalan muazzam devletin yönetimi için kendine yeni kadrolar oluşturan ve babası devrinden kalan kıdemli komutanları tasfiye eden Gazneli Mes'ûd, hükümdarlığının ilk yıllarında yaptığı başarılı sefer ve fetihleri daha sonraki süreçte yaptığı hatalar ve aldığı yanlış kararlar neticesinde sürdüremedi. Özellikle Selçukluların Horasan'a girişini ve orada devlet kurmalarına engel olamayan Sultan Mes'ûd, 1040 yılında meydana gelmiş meşhur Dandanakan Savaşı'nu da kaybedince ülkenin batısını Selçuklulara bırakmak zorunda kaldı.⁵⁴ Sultan Mes'ûd, bu savaşta aldığı mağlubiyetten dolayı duyduğu

⁴⁹ Sultan Mahmûd'un hastalıktan ötürü vefat etmeden önce yaptıklarına dair bakınız; Soylar, "Şebânkâre'nin Mecmau'l-Ensâb," 61-64, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 131.

⁵⁰ Sultan Mahmûd hasta olmasına rağmen günlük ve devlet işlerine koşmaya devam ediyordu. Gerdîzi'de geçen şu kayıt Mahmûd'un hastalığının arkasına sığınmadığını çok iyi göstermektedir; "Birkaç kez ona galip (hastalığa) geldi ve illet kuvvetlendi, her gün Emîr Mahmûd o illetten daha zayıf oldu. Hasta olmakla beraber kendini zahmedle ve hileyle kuvvetli yapıyordu, öyle ki halktan hiçbiri onun hasta olduğunu bilmiyordu." Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 131, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 120, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 307.

⁵¹ Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 124, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 102, Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, 12.

⁵² Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 30, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 307. Kaynaklarda doğum tarihi hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Cûzcânî, 10 Muharrem 371/16 Temmuz 981 tarihinde, İbnü'l-Esir'deki bilgiye göre ise 10 Muharrem 360/13 Kasım 970 tarihinde doğmuştur.

⁵³ Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 124, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 30, 35, Kazvînî, *Târîh-i Güzide*, 319. Mirhând, 63 yaşında vefat ettiğini, Cûzcânî ve Kazvînî ise vefat ettiğinde 61 yaşında olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Cûzcânî'nin verdiği 10 Muharrem 371/18 Temmuz 981 doğum tarihi ile öldüğünde 61 yaşında demesi Cûzcânî'nin kendisiyle çelişmesine sebep olmaktadır. Doğum tarihi hakkında detaylı bilgi için bakınız; Nazım, *Times of Sultan Mahmûd*, 34.

⁵⁴ Gazneli Mes'ûd'un siyasi hayatı hakkında detaylı bilgi için bakınız; Erdoğan Merçil, "Mes'ûd b. Mahmûd-ı Gaznevî," TDV İslam Ansiklopedisi 29 içinde. (Ankara: TDV Yayınları, 2004),346-347, Muhammad Nazım, "Mes'ûd," MEB İslam Ansiklopedisi 8 içinde. (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 133-134, C.E. Bosworth, "Mas'ûd b. Mahmûd," The Encyclopaedia of Islam New Edition in 6. (Leiden: Brill, 1991), 780, Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 54-77, Bosworth, *Ghaznavids*, 227-268. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi 1.cilt Kuruluş Devri* (Ankara: TTK Yayınları, 2016), 163-351, Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, 3-658.

koru ve sonrasında toparlanmak için önce başkenti Gazne'ye gitti. Burada devlet işlerini halledip oradan da tüm maiyeti ve hazineleriyle birlikte Hindistan'a gitme kararı aldı. Hindistan'a giderken yanına gözlerine mil çektirdiği kardeşi Muhammed'i ve ailesini de aldı.⁵⁵ Bir süre gittikten sonra Sind nehri civarında Marikle denen yerde muazzam hazineye göz koyan başlarını Anuştegin'in çektiği Türk ve Hint kökenli askerler isyan çıkardı. Hazineyi ele geçirdiler ve Muhammed'in huzuruna çıktılar. Muhammed istemese de zorla sultan ilan ettiler.⁵⁶ İsyân eden askerler nehrin karşı tarafında geçip Sultan Mes'ûd ile çarpışmaya koyuldular. Mes'ûd'un ordusu yenildi ve dağıldı. Sultan kaçıp bir ribata veya kaleye sığınsa da sonunda yakaladılar.⁵⁷ Her ne kadar kardeşi tarafından gözlerine mil çekilse de Muhammed, kardeşi Mes'ûd'un öldürülmesini istemiyordu. Yakalanan kardeşi ile konuşan Muhammed, ona iyi bir muamelede bulunup yaşayıp yerleşeceği bir yer seçme fırsatı sundu. Mes'ûd da Giri Kalesi'ni seçti ve tüm maiyeti ile birlikte buraya yerleştirildiler.⁵⁸ Kardeşinden öldürülmeme ve burada yaşama sözü almış olan Mes'ûd, kardeşi Muhammed'in oğlu Ahmed tarafından Giri Kalesi'nde 11 Cemaziyelevvel 432/17 Ocak 1041 tarihinde öldürüldü.⁵⁹ Öldürülmesini İbnü'l-Esir iki farklı rivayet ile şöyle aktarmaktadır;

"Muhammed devlet işlerini oğlu Ahmed'e bıraktı. Ahmed ise aklı başında biri değildi, bu sebeple amcasının oğlu Yûsuf b. Sebük Tegin ve İbn Ali Hîşâvend ile anlaşarak saltanat sadece babasına kalsın diye Mes'ûd'u öldürmeğe karar verdiler. Ahmed babasının

⁵⁵ Beyhakî, *Târih-i Beyhakî*, 606-607,610-630, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 138, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 370, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 146-147.

⁵⁶ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 39, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 139, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 370-371, Kazvînî. *Târih-i Güzide*, 319, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 147, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 118.

⁵⁷ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 371, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 139, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 147. Şebânkâreî'de olay çok farklı bir şekilde anlatılmaktadır. "Sultan Muhammed erdemli bir meliki fakat zindana düşmesi sebebiyle bir süre dünya ışığı göremedi. Mes'ûd yenildiğinde, bu olaydan dolayı ona tabi olan halktan bir grup fesatçı, Sultan Muhammed'in yanında toplandılar ve onu kurtararak kardeşini tutuklayan gereklidir dediler. Mes'ûd bu birlikten habersiz, yenilmiş ve askersiz geldiğinde ona ulaştılar ve onu yakaladılar. Sultan Muhammed emretti, 'Kardeşime söyleyin bir süre benim bulunduğum kalede kalsın ve bir süre o yerde yaşasın sonunda ne olacak görelim.'" dedi. Onu kaleye götürdüler. Vezirler ve emîrler Muhammed'i kurtarmak için toplanmışlar ve Mes'ûd'u gammadlamışlardı. Bunun korkusundan dolayı Mes'ûd bir gün kurtulmasını diye çalışıyorlardı. Sultan Muhammed'e de eğer Mes'ûd güçlenirse hüküm veremezsin diyorlardı. Sonra ne yazık ki bir akşam oğlu Ahmed b. Muhammed'i kaleye gönderdi ve amcasını öldürttü." Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 79-80.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 371, Ayrıca bakınız; Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 139-140, Kazvînî. *Târih-i Güzide*, 319, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 147, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 118.

⁵⁹ Haşim Karakoç, "Kâdı Beyzâvî ve Nizâmü't-Tevârih'inin Edisyon ve Kritiği ve Tahlihi" (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 1998), 110, el-Esterâbâdî, *Tarih-i Firişte*, 109, Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-Siyer*, 391, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 40, Beyhakî, *Târih-i Beyhakî*, 657, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 141, Kazvînî. *Târih-i Güzide*, 319, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 147, Gaffari, *Târih-i Cihânârâ*, 103, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 118. Cûzcânî, 432 yılı olarak bahsetmektedir. Beyhakî ve Mirhând, tarih vermemektedir. Kazvînî, Cemaziyelevvel 433/ Aralık 1041 tarihini vermektedir. Gerdîzî, 11 Cemaziyelevvel 432/17 Ocak 1041 tarihini vermektedir. Gaffari, tam tarih vermemekle birlikte esir edildikten birkaç gün sonra öldürüldü demektedir. Kâdı Beyzâvî 433/1041-42 tarihini vermektedir.

yanına gidip bir kısım hazineleri mühürlemek üzere mührünü istedi, o da verdi. Ahmed mührü alıp kaleye çıktı ve mührü mustahfıza verip: 'Mes'ûd'a verilmek üzere bir mektup getirdik" dedi. Kale mustahfızı da onları içeri aldı ve Mes'ûd'u öldürdüler. Muhammed bu durumu öğrenince çok üzüldü, zoruna gitti ve yapılan işi tasvip etmedi." Diğer rivayet ise şöyledir; "Ahmed babası Sultan Muhammed'i amcası Mes'ûd'u öldürmeğe teşvik ve tahrik etti, o da Mes'ûd'u öldürmek üzere adam gönderdi ve cesedini bir kuyuya atıp üzerini kapattı. Başka bir rivayete göre ise, diri olarak bir kuyuya atılmış ve üzeri kapatılarak öldürülmüştür."⁶⁰

Öldüğü vakit 45 yaşında idi.⁶¹ Gazneli Mes'ûd'un öldürülmesi ile beraber Gazneliler Devleti'nde ilk defa hanedandan biri Sultan kanı akıtmış ve bir sultan öldürmüştür.

Muhammed b. Mahmûd

Mes'ûd'un yakalanıp Giri Kalesi'ne kapatılmasından itibaren Gazne tahtına geçen Muhammed'in saltanatı uzun ömürlü olmadı. Mes'ûd tarafından gözlerine mil çekildiği için devlet yönetimini oğulları tarafından yapılmaktaydı. Babası Mes'ûd'un ölümünün haberini Horasan'da Selçuklulara karşı savaşırken öğrenen Mevdûd, babasının intikamını almak için önce Gazne'ye geldi. Muhammed kısı Peşaver'de geçirmişti. Kardeşinin oğlu Mevdûd ile savaşmak için Muhammed de ordu hazırlattı. 3 Şaban 432/8 Nisan 1041 tarihinde aralarında savaş vuku buldu.⁶² Mevdûd savaşı kazandı ve amcası Sultan Muhammed'i Nengerhar denilen yerde esir etti.⁶³ Başta amcası Muhammed olmak üzere Muhammed'in Abdürrahim dışındaki tüm oğullarını, isyanda başı çeken Anûş Tegin el-Belhi'yi, İbn Ali Hişâvend'i ve babasının ölümünde parmağı olan herkesi tek tek öldürdü. Böylece Muhammed b. Mahmûd'un ikinci saltanatı 3-4 ay gibi bir süre sürdüktan sonra ölümüyle son bulmuş oldu.⁶⁴ 432/1041 yılında öldüğü vakit 45 yaşında idi.⁶⁵

⁶⁰ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 371-372, Karşılaştırma için bakınız; Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 141, Kazvîni. *Târih-i Güzide*, 319, Akçay, "Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr," 147. Kazvîni, Sultan Mes'ûd'un yolda askerler tarafından öldürüldüğünü söylemektedir. Gerdîzi ise kalenin kutvaline Emir Muhammed'in dilinden Mes'ûd'un öldürülmesine dair bir mektup ulaştırıldığından Kutvali'nde Mes'ûd'u öldürdüğünden ve başını da alıp Emir Muhammed'e götürdüğünden bahsetmektedir.

⁶¹ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 40, Beyhakî, *Târih-i Beyhakî*, 3, 97. Cûzcânî öldüğünde 45 yaşında demistir. Beyhakî'de geçen bir bilgidен Mes'ûd'un doğum tarihini bulmak mümkündür. Beyhakî doğrudan Mes'ûd'un doğum tarihini vermemekle beraber 401/1010-11 yılında Emir Mes'ûd ve Emir Muhammed'in 14 yaşında olduğunu söyleyerek Mes'ûd b. Mahmûd'un doğum tarihi hakkında bize bilgi vermektedir. Merçil, Bosworth ve Nazım Mes'ûd'un doğum tarini 388/998 tarihini veriyor olsalar da Beyhakî'nin verdiği bilgidен bunun h.387/997-998 yılı olması daha muhtemeldir. Böylece Cûzcânî ve Beyhakî'nin verdiği bilgiler birbirini doğrulamaktadır.

⁶² Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, hazırlayan: Erdoğan Merçil (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011), 46, Gaffari, *Târih-i Cihânârâ*, 103, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 372.

⁶³ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 41.

⁶⁴ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 372-373, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 37, 40-41, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 144, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 118, Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-Siyer*, 393.

Beyhakî ve Gerdîzî'de geçen bilgiye göre savaşın Danpur/Dunpur'da meydana geldiği ve Muhammed'in de orada öldürüldüğü anlaşılmaktadır.⁶⁶ Muhammed'in nasıl öldürüldüğüne dair ise iki ihtimal bulunmaktadır. Gerdîzî'nin verdiği bilgiye göre Mevdûd, savaş sonunda Muhammed dahil ele geçirilen tüm esirlerin öldürülmesi emrini vermiş ve tüm bu esirlerin de ya kafası kesilmiş ya da atların kuyruklarına bağlanıp sürüklenerek öldürülmüşlerdir.⁶⁷ Mes'ûd'un öldürülmesi ile başlayan sultan katli Muhammed'in yeğeni Mevdûd tarafından öldürülmesi ile devam etmiştir.

Mevdûd b. Mes'ûd

Babasının intikamını amcası Muhammed'i öldürerek alan Mevdûd, tek güç olarak Gazne tahtına oturdu. Mevdûd döneminde Hindistan'da zayıflayan hakimiyet yeniden güçlendi. Mevdûd'un en büyük arzusu babası Mes'ûd'un zamanında Selçuklulara kaptırılmış olan toprakları geri kazanmak idi. Tahtta kaldığı süreç boyunca bu amaç uğruna birçok sefer yaptı. Sonuç olarak elden giden toprakları geri almaya muvaffak olamadı.⁶⁸ Sonuç alamadığını gören Mevdûd, Kâkuyililer ve Türk Hakanı ile ittifak yapma yoluna gitti. Bu kurulan ittifak ordusuna katılmak için Gazne'den ayrılan Mevdûd, kulunç hastalığına yakalandı. Hastalığı yüzünden Belh'e varamadan Gazne'ye dönmek zorunda kaldı. Hastalığının ilerlemesi sebebiyle Sultan Mevdûd 20 Receb 441/18 Aralık 1049 tarihinde Gazne'de vefat etti.⁶⁹ Vefat ettiği tarihe dair kaynaklarda farklı farklı zamanlar verilmiş olsa da kaynakların birçoğu 441/1049 yılında mutabıktırlar. Kaynaklarda öldüğü vakit yaşının 29 veya 39 olduğuna dair iki bilgi aktarılmıştır.⁷⁰ Muhtemelen doğru olan 29 yaşında öldüğüdür. Yaklaşık 9 yıldan biraz fazla tahtta

⁶⁵ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 37, Kazvîni. *Târih-i Güzide*, 319. Kazvîni, Muhammed'in 434 yılında öldürüldüğünü ve Muhammed'in 1 yıl hükümdarlık yaptığını söylemektedir. Kazvîni'nin verdiği bu tarih diğer kaynakların verdiği bilgilerle örtüşmemektedir.

⁶⁶ Beyhakî, *Târih-i Beyhakî*, 657, Akçay, "Gerdîzî'nin 'Zeynü'l-Ahbâr,'" 148.

⁶⁷ Akçay, "Gerdîzî'nin 'Zeynü'l-Ahbâr,'" 149.

⁶⁸ Mevdûd dönemi ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; Muhammad Nazım, "Mevdûd," MEB İslam Ansiklopedisi 8 içinde. (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 162-163, Erdoğan Merçil, "Mevdûd b. Mes'ûd-i Gaznevî," TDV İslam Ansiklopedisi 29 içinde. (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 431-432, C. E. Bosworth, "Mawdûd b. Mas'ûd," *The Encyclopaedia of Islam New Edition* in 6. (Leiden: Brill, 1991), 780, Bosworth, *The Later Ghaznavids Splendour and Decay The Dynasty in Afghanistan and Northern India*, 1040-1186. (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 2015), 20-37, Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 78-81, Erkan Göksu, *Afganistan ve Hindistan'ın İhtişamlı Hanedanı Gazneliler (963-1186)* (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 62-63.

⁶⁹ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 41, Soyler, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 81, Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 148, Kazvîni. *Târih-i Güzide*, 320, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 424, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 103, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 118. Cûzcânî, ölüm sebebine dair bir bilgi vermemekle birlikte ölüm tarihini 441/1049-1050 senesi olarak vermektedir. Şebânkâreî, 444/1052'de, Mirhând, 20 Receb 441/19 Aralık 1049'da, İbnü'l-Esir, 20 Receb 441/18 Aralık 1049'da, Gaffari ve Cenâbî Mustafa Efendi ise 441 tarihlerini vermektedirler. Kazvîni, Receb 441/Kasım 1049'da vefat ettiğinden ve Horasan'a Çağrı Bey'i görmeye gittiğini ve yolda kulunç hastalığından öldüğünü zikretmektedir.

⁷⁰ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 424, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 41, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 103, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 118.

kaldığını ve kendisinden sonra tahta geçen oğlu Mes'ûd'un yaşı küçük olması sebebiyle birkaç gün içinde tahttan indirilmesini göz önüne alırsak 29 yaşında vefat etmiş olması daha olası durmaktır.

II. Mes'ûd b. Mevdûd

Babası Mevdûd'un ölümünden sonra sadece birkaç günlüğüne tahta kalabilen Mes'ûd b. Mevdûd'un yaşı küçük olması sebebi ile devlet yönetiminden uzaklaştırıldı ve yerine amcası Ali b. Mes'ûd getirildi.⁷¹ Mevdûd'un bu küçük oğlu hakkında kaynaklarda bir iki cümleden öteye bir bilgiye rastlanmadığı gibi ölümü hakkında da bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Muhtemelen Tuğrul Bozan'ın başkent Gazne'yi ele geçirip kısa süreli hükmetmesi sırasında öldürdüğü şehzadeler arasında olmalıdır.

Ali b. Mes'ûd I

Mevdûd b. Mes'ûd'un kardeşlerinden olan Ali b. Mes'ûd hakkında da bilgiler çok azdır. Ali b. Mes'ûd iki ay kadar devleti yönettikten sonra devletin içinde düzensizlik ve asayiş bozuklukları başlamış ve bunun üzerine Gazneli Mahmûd'un oğullarından Abdürreşîd Gazne'ye gelerek tahtı ele geçirmiştir.⁷² Bu sultan hakkında da kaynaklarda saltanatından sonraki hayatına dair bir bilgi bulunmadığı gibi ölümü hakkında da bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca Abdürreşîd'in Gazne'yi ele geçirdikten sonra onu hapsedtiğine dair bilgi bulunmaktadır.⁷³ Muhtemelen Ali b. Mes'ûd da yeğeni Mes'ûd b. Mevdûd gibi Tuğrul Bozan tarafından öldürülen hanedan üyelerinden olmalıdır.⁷⁴ Eğer o sırada ölmemiş olsa idi kaynaklar muhakkak bahsederdi. Özellikle Mes'ûd b. Mahmûd'un oğlu olması dolayısıyla Tuğrul Bozan'ın ölümünden sonra tahta kimin geçeceği hususundaki görüşlerde kendisine yer verilirdi.

⁷¹ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 41, Kazvîni. *Târih-i Güzide*, 320, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 148-149, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 119, Gaffari, *Târih-i Cihânârâ*, 103, Karakoç, "Kâdı Beyzâvî," 110, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 81, İbn Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye c.12*, çev. Mehmet Keskin. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), 156. Cûzcânî'ye göre ortak saltanat sürdüler ve Mes'ûd yerine Muhammed olduğunu söylemektedir. Kazvîni'ye göre Mes'ûd b. Mevdûd 1 ay kadar saltanat sürmüş idi. Şebânkâreî ise Mes'ûd'un ismini Mahmûd olarak zikretmekte ve saltanata uygun olmadığı için sultan olmadığından bahsetmektedir.

⁷² Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 41, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 424, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 320, İbn Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye c.12*, 156. Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 149, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 119, Gaffari, *Târih-i Cihânârâ*, 103, Karakoç, "Kâdı Beyzâvî," 111. Cûzcânî yeğeni ile birlikte 2 ay devleti yönettiklerinden bahsetmektedir. Kazvîni, Cenâbî Mustafa Efendi ve Gaffari iki yıl saltanat sürdüğünden bahsetmektedirler.

⁷³ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 81, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 41, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 149, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 424. Ancak Mirhând ve İbnü'l-Esir, Ali b. Mes'ûd'un Abdürreşîd'in Gazne'ye hareket etmesiyle birlikte Gazne'den kaçtığını söylemektedir.

⁷⁴ Mirhând'a göre ele geçirilen her hanedan üyesi öldürülmüştür. Mirhând'ın verdiği bu bilgi Ali b. Mes'ûd ve II. Mes'ûd gibi çok kısa süre tahta geçen sultanların da sonunun Tuğrul tarafından getirildiğine dair bir delil sayılabilir. Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 152-153.

Abdürreşîd b. Mahmûd

Abdürreşîd b. Mahmûd, Ali b. Mes'ûd'dan tahtı aldı ve 441/1049-1050 senesinde tahta geçti.⁷⁵ Abdürreşîd de kardeşi Mes'ûd gibi Selçuklular ile mücadele etti. Selçuklular ile Horasan mücadelesine devam eden Gazneliler'in bu sırada komutanı Tuğrul Bozan isimli bir gulâm idi. İki yıl boyunca sırasıyla Alparslan, Davud ve Yabgu'yu yenince kendini Gazneli Devleti'nden güçlü görüp Gazne'ye yürüdü ve 444/1052-53 yılında Abdürreşîd'i öldürüp tahta oturdu.⁷⁶ Öldüğü vakit 30 yaşında idi.⁷⁷ Abdürreşîd'in Tuğrul tarafından öldürüldüğü kesin olsa da nasıl ve ne ile öldürüldüğüne dair detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kazvîni'de ölmeden önce neler olduğuna dair şöyle bir bilgiye rastlanılmaktadır; "*Abdürreşîd o kadar aptal ve gevşek görüşlü idi ki, meydanın yanında hapis idi. Nankör Tuğrul meydana çovgan oynuyor, o, onu ayağa kalkarak seyrediyor ve övüyordu. Bir süre sonra nankör Tuğrul onu öldürdü.*"⁷⁸ Kazvîni'nin verdiği bu bilgiye göre Tuğrul Bozan, Abdürreşîd'i hemen öldürmemiş ve bir süre hapsedmiş ve hatta önünde oyunlar oynayarak Abdürreşîd'i aşağılamıştır. Kaynaklarda, Tuğrul Bozan'ın, Abdürreşîd'i korkak olmasından ve bu korkaklığından dolayı ülkeyi yönetecek vasfının bulunmamasından dolayı öldürdüğünü ve bu yüzden saltanata kendisinin geçtiğini belirten bilgiler aktarılmaktadır.⁷⁹

⁷⁵ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 424, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 41-42, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 320.

⁷⁶ Vural Öntürk, "Gaznelilerde Bir Şehzâde Düşmanı: Hâcibü'l-Hüccâb Tuğrul Bozan" *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36, (2017), 354-356, İzzetullah Zeki, "Sultan Abdürreşîd Dönemi Gazneli Devleti'ndeki Olayların Temel Kaynaklara Yansıması" *USAD* 10, (Bahar 2019), 165-167, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 41-42, Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 150-153, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 320, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 441-442. Abdürreşîd'in Gazne tahtını ele geçişi hakkında Kazvîni'nin verdiği bilgiler incelemeye değerdir. Kazvîni'ye göre Tuğrul, Cafer Bey'in kızı (Zeki, bu ismi Çağrı Bey olarak belirtmektedir. *agm*, 167.) Bekin Şevher ile güçlerini birleştirmiş ve Abdürreşîd'e karşı savaşmışlar ve Gazne'yi ve Abdürreşîd'i ele geçirmişlerdir. Kazvîni'nin verdiği bu bilgiler doğru olma ihtimali – en azından Selçuklular ile bir ittifak mevzusu – yüksektir. Tuğrul'un daha önce Selçukluların hizmetine girdiği ve orada Selçukluların yaşantısını öğrendiği kaynaklarda geçmektedir. (detay için bakınız; Zeki, *agm*, 169.) Muhtemelen bu süreç içinde Selçukluların ileri gelenleriyle yakınlaşmış ve kendisi ile ittifak olacak birilerini bulmuştur.

⁷⁷ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 42.

⁷⁸ Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 320.

⁷⁹ "Ona 'Senin meliklik tamahın nereden çıktı?' dediler. 'Vaktiyle Abdu'r-reşîd beni Alp Arslan ile savaşmaya gönderdiğinde benim ile anlaşma yaptı. Elini bana uzatmış, elimi tutmuş idi. Can korkusu ona o kadar baskın gelmişti ki onun kemiklerinden gelen titreme sesi benim kulağıma kadar ulaşıyordu. Anladım ki bu kötü yürekli adamdan asla bir iş ve pâdişâhlık gelmez. İşte o an aklıma meliklik tamahı düştü.' diye cevap verdi. Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 43. Daha henüz genç idi ve Abdürreşîd'in Türk cinsinden bir gulâmı var idi, ona Tuğrul Bozan derlerdi. O gulâm, Abdürreşîd'e ihanet edip kaçıp Selçuklular'a itaat etti. Tuğrul Bozan Selçuklulardan olduktan sonra, onlara 'Abdürreşîd henüz daha bir oğlandır (çocuktur), padişahlığa hak kazanmış ve saltanata layık değildir. Memleketin hakkından gelemez ve askeri zabt kılamaz. Bana yardım edip asker verirsiniz sizin için Gazne'yi alayım ve Abdürreşîd'i tutup esir kılalım.' dedi. Selçuklular Tuğrul Bozan'ın sözüne uyup pek çok asker ile ona yardım ettiler.

Tuğrul Bozan

Abdürreşîd'i öldürüp Gazne'ye hâkim olan Tuğrul Bozan, bunun üzerine Dehek ve Ubeyd/Abid Kalelerinde⁸⁰ hapis bulunan şehzâdeleri öldürmek istedi. Dehek Kalesi'nde bu haberi alan şehzâdeler Abdürreşîd'in hacibi Nuştegin-i Şarabî'ye sığınsalar da Nuş Tegin onları Tuğrul'a teslim etti.⁸¹ Böylece, Tuğrul, birçok şehzadeyi⁸² öldürdü⁸³ ve kendisine rakip olabilecek herhangi bir hanedan üyesi bırakmak istemedi. Bu olaylardan sonra "Kâfir-i Nimet" ve "Mel'un" olarak anılan Tuğrul, hanedan üyesi olmak için zorla Abdürreşîd'in karısı ve Mes'ûd b. Mahmûd'un kızı ile evlendi.⁸⁴ Tuğrul'un Gazne hakimiyeti ise sadece 40 gün sürdü.⁸⁵ Gaznelilerin Hindistan'daki komutanlarından olan Hırhîz, Gazne'de vuku bulan bu dehşet olayı duyup bu işe engel olmayan herkese ağır mektuplar gönderdi. Hırhîz'ın bu ikazlarını dikkate alan ileri gelen devlet adamları Tuğrul Bozan'dan bir an önce kurtulmanın yollarını aradılar. Bunun üzerine Tuğrul'u öldürmek üzere plan yaptılar. Şehzâdelerin ölümünden sorumlu olan Nuştegin-i Şarabî yanına iki asker alarak Tuğrul'un huzuruna çıktılar.⁸⁶ Tuğrul ne olduğunu anlayamadan askerler kılıçlarıyla Tuğrul Bozan'a saldırmaya başladılar ve Tuğrul ile birlikte orada bulunan on iki kişiyi öldürdüler. Tuğrul'un başını kesip bir sopanın ucuna geçirerek şehirde dolaştırdılar.⁸⁷

---

⁸⁰ Ubeyd Kalesi'nin kutvalinin Tuğrul tarafından verilen emre karşı ağır davranması ve bu süreç içinde Tuğrul'un öldürülmesiyle bu kalede bulunan Ferruhzâd, İbrahim ve Şucâ adlarındaki üç şehzâde hayatta kaldı. Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 320, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 153. Beyhâkî'de geçen bir bilgiden Şuca'nın bir lakap veya Ferruhzâd'a verilen başka bir isim olabileceği ihtimalini doğmaktadır. Beyhâkî, Bû-Sehl-i Kenkeş adlı birinden bahsederken bu şahsın "Ebu Şucâ' Ferruhzâd b. Nâsır Dinillah" zamanında çok önemli görevlere geldiğinden bahsetmektedir. Beyhâkî, *Târih-i Beyhâkî*, 237. Şu belirtilmelidir ki Beyhâkî'nin Farsça nüshası elimde olmadığı için bu yorum Türkçe tercüme üzerinden yapılmıştır.

⁸¹ Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 320.

⁸² Kaynaklarda ismi geçen şehzâdelerin isimleri; Hüseyin, Nasr, İraşah, Halid, Abdurrahman, Mansur, Hammam, Abdurrahim ve İsmail. Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 320. Bunlara ek olarak Ahmed b. Mahmud, Süleyman ve Şuca/Şuca isimlerini vermektedir. Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 47. Bu iki isim ile birlikte Cûzcânî'nin verdiği 11 sayısına ulaşılmaktadır.

⁸³ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 43, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 320, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 119, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 152-153, Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 47. Cûzcânî 11 şehzâde demekle birlikte isimleri vermemektedir. Kazvîni ve Cenâbî Mustafa Efendi'ye göre ise 9 şehzâdedir. Ahmed b. Mahmud da dokuz şehzâdenin öldürüldüğünden bahsetmekle birlikte diğer kaynaklarda hayatta olduğu belirtilen Şuca/Şuca'nın da öldürüldüğünü söylemektedir. Mirhând ise ele geçirebildiği her hanedan üyesini öldürdüğünden bahsetmektedir.

⁸⁴ Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 153, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 119, Zeki, Sultan Abdürreşîd Dönemi Gazneli Devleti'ndeki Olayların Temel Kaynaklara Yansıması", 166, Öntürk, "Gaznelilerde Bir Şehzâde Düşmanı: Hâcibü'l-Hüccâb Tuğrul Bozan", 354.

⁸⁵ İbn Funduk'a göre 57 gün tahtta kalmıştır. Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 47 (51.dipnotta alıntı).

⁸⁶ Zeki, Sultan Abdürreşîd Dönemi Gazneli Devleti'ndeki Olayların Temel Kaynaklara Yansıması", 172.

⁸⁷ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 443, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 43, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 153-154, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 321, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 82, Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 48.

Ferruhzâd b. Mes'ûd

Gazne'yi ele geçirip kırk gün kadar yöneten Tuğrul Bozan'ın öldürülmesinden sonra Gazne tahtına geçecek şehzade arayışına girildi. Devletin ileri gelenleri Tuğrul'un katliamından kurtulan üç şehzadeyi önerdiler ve bunların arasından Ferruhzâd'ı Zilkade 443 veya 444'te sultan ilan ettiler.⁸⁸ Bu dönemde Selçuklu ve Gazneliler arasında savaşlar devam etti. Harap olmuş vilayetler mamur edilmeye çalışıldı.⁸⁹ 450/1058-59 yılına gelindiği vakit gulâmlar Sultan Ferruhzâd'ın canına kast eyledi. Hamamda olduğu bir vakit kendisine saldıran gulâmlara karşı koydu ve o saldırıdan kurtuldu.⁹⁰ O olaydan itibaren içindeki canına kastedilme korkusunu atamayan Sultan Ferruhzâd devleti yedi yıl hükmettikten sonra kardeşi Mevdûd gibi kulunç hastalığından dolayı - muhtemelen Gazne'de- Safer 451/Mart-Nisan 1059 tarihinde vefat etti.⁹¹ Cûzcânî'ye göre öldüğünde 34 yaşında idi.⁹²

İbrahim b. Mes'ûd

Sultan Ferruhzâd kulunç hastalığından vefat ettikten sonra devletin ileri gelenleri İbrahim'in sultan olmasına karar kıldılar.⁹³ İbrahim sultan olduktan sonra yaptığı ilk işlerden biri Selçuklular ile yıllardır süre gelen savaş durumunu bitirmek olmuştur. Çağrı Bey ile barış anlaşması yapan İbrahim, bu durumu kendisi ölene kadar korumayı başarmış ve ufak bir iki sınır çatışmasından öteye bir savaş meydana gelmemiştir.⁹⁴ Atalarının yolundan giderek Hindistan'a gazalarda bulunmuştur.⁹⁵ Gazneli Devleti'ni yaklaşık 42 yıl süreyle en uzun süreyle yöneten sultan olan İbrahim b. Mes'ûd hakkında ne gariptir ki kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. İbrahim b. Mes'ûd, Receb veya Şevval 492/Mayıs-Haziran veya Ağustos-Eylül 1099 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁶ Vefat

⁸⁸ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 443, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 103, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 43-44.

⁸⁹ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 44, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.9, 443, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 119, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 155. Ayrıca detaylı bilgi için bakınız; Bosworth, *The Later Ghaznavids*, 47-49, Göksu, *Gazneliler*, 67-68, Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 83.

⁹⁰ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 25, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 103.

⁹¹ Beyhakî, *Târih-i Beyhakî*, 347, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 103, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 44, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 25, Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 48, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 321. Kazvîni ölüm tarihini 450/1058-59 olarak vermektedir.

⁹² Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 44.

⁹³ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 46.

⁹⁴ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 46, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 25-26.

⁹⁵ Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 157-159, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 109-110, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 119. Ayrıca bakınız; Kazım Paydaş, "Bilge Bir Hükümdar Gazneli Sultan İbrahim b. Mesud (450-492/1059-1099), *International Journal of Social Science*, 6, (2013), 457-473, Bosworth, *The Later Ghaznavids*, 50-81, Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 83-84.

⁹⁶ Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 321, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 104, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 47, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 82, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 150-151, Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, 159, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 119. Kazvîni, 5 Şevval 492/25 Ağustos 1099, Gaffari, Receb 492/Mayıs-Haziran 1099, Cûzcânî, 492/1098-99, Şebânkâreî, 492/1098-99, İbnü'l-Esir, Cenâbî Mustafa Efendi ve Mirhând 481/1088-89 tarihini vermektedirler. Ancak verilen bu tarih diğer kaynaklardaki bilgiler ile uyuşmamaktadır.

ettiğinde yaşı muhtemelen 60'ın biraz üzerinde idi.⁹⁷ Gazneli Devleti'nin buhranlı döneminden sonra başa geçip devleti uzun bir süre başarılı bir şekilde idare edip yöneten bu sultanın hayatı ve ölümü hakkında nasıl, neden ve nerede olduğuna detaylı bilgi yoktur.

III. Mes'ûd b. İbrahim

Babasının ölümünden sonra Gazne tahtına sorunsuz geçen III. Mes'ûd, babasının yolundan gidip devlet içindeki nizamı sağladı, vergileri düzenledi ve ülkeyi refaha kavuşturmak için elinden geleni yaptı.⁹⁸ Selçuklular ile daha şehzadeliği sırasında evlilik yoluyla bir bağ kuruldu ve bu dostane ilişkilerini sürdürdü.⁹⁹ Hindistan'a büyük bir sefer düzenledi.¹⁰⁰ Ancak Gazneliler Devleti'ndeki birçok sultan gibi bu sultan hakkında da kaynaklarda maalesef çok bilgi bulunmamaktadır. Bu duruma şikâyet eden Mirhând eserinde "*Onun ahvâli hakkında fazla bir şey malum değildir ki, kitaba yazılsın*"¹⁰¹ diyerek durumu gözler önüne sermektedir. Mes'ûd b. İbrahim'in Şevval 508/Şubat-Mart 1115 tarihinde Gazne'de¹⁰² vefat ettiği bilgisi dışında ölümü hakkında nasıl ve neden olduğuna dair detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

Şirzâd b. III. Mes'ûd

Şirzâd hakkında hemen hemen hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır.¹⁰³ Şirzad hakkındaki bilgiler Hamdullah Kazvîni ve daha geç tarihli bir iki kaynakta karşımıza çıkmakta ve iki üç cümleden öte bilgi verilmemektedir. Şirzâd, babası III. Mes'ûd'un ölümünden sonra vasiyet üzerine tahta çıktı ve sadece bir yıl kadar Gazne'yi yönetebildi. Kardeşlerinden Arslan Şah'ın iktidara geçme hırsının kurbanı oldu. Arslanşah, kendini Germsir'de sultan ilan etti ve kardeşi Şirzad'ın üstüne yürüdü. 510/1116 yılı başlarında meydana gelen savaşta Şirzâd, önce tahtını

⁹⁷ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 47, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 119. *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.12, 307. Cenâbî Mustafa Efendi ve İbn Kesir, İbrahim öldüğünde 90 yaşının üzerinde olduğunu söylemektedir. Ancak bunun mümkün olmadığı tabiidir. Babası Mes'ûd'un 997 veya 998 tarihinde doğduğu bilinmektedir. Eğer İbrahim'in 90 yaşında öldüğünü kabul edersek Mes'ûd'un 9-10 yaşlarında iken baba olması gerekmektedir.

⁹⁸ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 49.

⁹⁹ Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 161, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 321, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 120, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 82.

¹⁰⁰ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 49.

¹⁰¹ Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 161.

¹⁰² Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 82, Karakoç, "Kâdı Beyzâvî," 111, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 49. Gaffari, *Târih-i Cihânârâ*, 104, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 401, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 120, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 321. Şebânkâreî, 508/1114-1115, Kâdı Beyzâvî, 508/1114-1115, Cûzcânî, 509/1115-1116, Gaffari, Şevval 508/Şubat-Mart 1115, İbnü'l-Esir, Şevval 508/Şubat-Mart 1115, Cenâbî Mustafa Efendi, 508/1114-1115, Kazvîni, 508/1114-1115 tarihlerini vermektedirler.

¹⁰³ Bosworth, *The Later Ghaznavids*, 90.

sonra da hayatını kaybetti.¹⁰⁴ Arslanşah'ın, Şirzâd'ı öldürerek tahtı ele geçirmesi ile birlikte Gaznelilerde bir hanedan üyesi tarafından Sultan katli devam etti.

Arslanşah b. III. Mes'ûd

Arslanşah, kardeşi Şirzâd'ı öldürdükten sonra 510/1116 tarihinde Gazne tahtına geçti.¹⁰⁵ Tahta oturduktan sonra yaptığı ilk iş olarak kardeşlerini hapsedti.¹⁰⁶ Kardeşlerinden biri olan Behramşah hapsedilmekten kurtulup dayısı olan Selçuklu Meliki Sencer'in yanına sığındı.¹⁰⁷ Arslanşah'a karşı Behramşah'ı destekleyen Melik Sencer Arslanşah'ın üstüne yürüdü. Arslanşah ordusuyla çıkıp Sencer'i karşıladı ve iki taraf arasında savaş vuku buldu. Yenilen Arslanşah itaatini bildirdi. Ancak Behramşah'ın Gazne tahtına geçmek isteyişi sebebiyle kardeşi hakkında Selçuklu Meliki Sencer'e şikayetlerde bulundu. Sencer, bu sefer Gazne'yi kuşatmak için ordusuyla hareket etti. Gazne yakınlarında meydana gelen büyük savaşta Arslanşah yenildi ve kaçtı.¹⁰⁸ Sencer 20 Şevval 510/25 Şubat 1117 tarihinde Gazne'ye girdi. Arslan Şah'ın yenilmesi üzerine iç kaledeki askerler de savaşmadan kaleyi teslim etti.¹⁰⁹ Sencer'in kırk gün sonra Gazne'den ayrılıp şehri Behramşah'a teslim ettiğini öğrenen Arslanşah tekrardan Gazne'yi almak için bir ordu ile Gazne'ye yürüdü. Behramşah karşı koyamadı ve Arslanşah Gazne'yi aldı. Behramşah tekrardan Melik Sencer'den yardım istedi. Sencer'in üstüne ordu ile geldiği haberini alan Arslanşah kaçmaya çalıştı ancak bu sefer muvaffak olamadı ve yakalandı.¹¹⁰ Sencer, Arslanşah'ı kardeşi Behramşah'ın ellerine verdi. Behramşah, Cemaziyülâhir 512/Eylül-Ekim 1118 tarihinde Arslanşah'ı boğdurttu ve babasının Gazne'deki türbesine defnetti.¹¹¹ Öldüğünde 27 veya 35 yaşında

¹⁰⁴ Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 321, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 120. Ayrıca bakınız, Bosworth, *The Later Ghaznavids*, 90, Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 86, Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)* (Ankara: TTK Yayınları, 1990), 141.

¹⁰⁵ Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 321, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 120, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 50, Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 162.

¹⁰⁶ Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 162.

¹⁰⁷ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 50.

¹⁰⁸ Şair Mu'izzî, Sencer'in Gazne seferine dair şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde savaş hakkında önemli ayrıntılara bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız; Mohammedreza Piri, "Tarihi Bir Kaynak Olarak Selçuklu Dönemine Ait Şiir Divanları Üzerine Araştırma" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 95-99, 102-103, 108.

¹⁰⁹ Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 162-164, Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-Siyer*, 398, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 401-403, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 321-322, Gaffari, *Târih-i Cihânârâ*, 104, Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 200-201.

¹¹⁰ Arslanşah ve Behramşah arasındaki mücadeleler için bakınız; Ghulam Mustafa Khan, *A History of Bahram Shah of Ghaznin* (Panjab: 1955), 17-24.

¹¹¹ Khan, *A History of Bahram Shah of Ghaznin*, 17-24, Mehmet Altay Köymen, "Sencer," MEB İslam Ansiklopedisi 10 içinde, (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 486-487, Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 165-166, el-Esterâbâdî, *Tarih-i Firişte*, 119, Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-Siyer*, 398, İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 403-404, Gaffari, *Târih-i Cihânârâ*, 104, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 50, Kazvîni, *Târih-i Güzide*, 322, Topal, "Cenâbî Mustafa Efendi," 120, Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 83, Özkuzugüdenli, "Hasan-ı Yezdî'nin Câmî'ü't-Tevârih'i Hasenî," 167-169. Cûzcânî, 511/1117-1118 tarihini vermektedir. Şebânkâreî'de farklı bilgiler bulunmaktadır. Şebânkâreî'ye göre Sencer, Arslan Şah'ı yakalayıp bir kaleye hapsedmiş ve Arslanşah orada ölmüştür. Ayrıca Arslanşah'ın ölüm tarihini 522/1128 olarak

olduğuna dair farklı bilgiler bulunmaktadır.¹¹² Arslanşah'ın kardeşi Şirzad'ı öldürerek Gazne tahtına çıktığı gibi kendisi de bir diğer kardeşi Behramşah tarafından öldürülmesi Gazneli Devleti'nde merkezi otoritenin sarsıldığını ve devletin güçten düştüğünü göstermektedir. Bundan sonraki süreç ise tam bir Selçuklu tabiiyeti altında geçecektir.

Behramşah b. III. Mes'üd

Behramşah, dayısı Selçuklu Meliki Sencer'in desteği ile kardeşi Arslanşah'ı yendi ve Gazne tahtına oturdu. Behramşah 1135'e kadar geçen süre içinde ülkedeki barış ve huzuru sağladı, Hint gazalarına çıktı ve Selçuklu Sultan'ı Sencer'e bağlılığını sürdürdü. 1135'ten sonra Sencer'den bağımsız hareket etmek istemesi ve haraç ödememesi üzerine Sencer, Gazne'ye hareket etti ve şehri ele geçirdi. Gazne'den kaçan Behramşah bundan itibaren tam bir itaat gösterdi. İlerleyen süreçte devletin içinde Gurlular sorunu baş göstermeye başladı. Behramşah, Gazne'de bulunan Kutbüddin Muhammed'i zehirletti. Bunun üzerine Seyfeddin Sûri kardeşinin intikamını almak için büyük bir ordu ile Gazne'ye yürüdü ve şehri ele geçirdi. Toparlanıp ordu toplayan Behramşah, Seyfeddin'i mağlup etti ve öldürdü. Bu sefer de Alâeddin Hüseyin, Behramşah'ı mağlup edip Gazne'ye hâkim oldu. Sultan Sencer'in Alâeddin Hüseyin'i mağlup etmesinden faydalanan Behramşah, Gazne'ye geri döndü.¹¹³ Gurlular büyük bir ordu toplayıp Gazne üzerine yürümeye karar verdi ancak Gur ordusu Gazne'ye gelmeden Behramşah Gazne'de vefat etti.¹¹⁴ Behramşah'ın ölümü hakkında kaynaklarda detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Ölüm tarihi dahi tam olarak net değildir. Kardeşi Arslanşah ile mücadelesi sırasında Gazne'ye birkaç defa hâkim olması sebebiyle Behramşah'ın saltanatının başlangıcını 511-512/1117-1119 tarihleri arasına koymak gerekmektedir. Bu tarihi temel alırsak Cûzcânî'nin verdiği bilgi ile birleştirip bir ölüm tarihi tayin etmek mümkün gözükmemektedir. Cûzcânî, Behramşah'ın 41 yıl devleti yönettiğini aktarmaktadır. Farklı kaynaklardaki bilgileri toplayıp değerlendirdiğimizde Behramşah'ın en azından 547/1152'den önce ölmediği sabit olmakla beraber muhtemelen 552/1157-1158 tarihinde -

---

vermektedir. Şebânkâreî'nin verdiği bu tarih hatalıdır. Hasan-ı Yezdi'nin verdiği bilgiye göre Behramşah, Arslanşah ile birlikte oğlunu da öldürmüştür. Hasan-ı Yezdi'de de Arslanşah'ın 521/1117-1118 senesine kadar hayatta olduğu görölmektedir. Ancak hemen sonrasında o yıl 512/1118 Sencer'in Selçuklu Sultanı olduğunu bilgisini de vermektedir. Hasan-ı Yezdi'de verilen tarihlerde bir hata bulunmaktadır.

¹¹² İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, c.10, 404, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırı*, 50. Cûzcânî, 35, İbnü'l-Esir ise 27 yaşında öldüğünü aktarmaktadır.

¹¹³ Behramşah'ın hayatı ve siyasi mücadelesi ile ilgili bakınız; Ghulam Mustafa Khan, *A History of Bahram Shah*, 1-99, Erdoğan Merçil, "Behram Şah" TDV İslam Ansiklopedisi 5 içinde. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 357-358, Bosworth, *The Later Ghaznavids*, 98-120, Akkuş ve Zeki, "Gaznelilerin Selçuklulara Tabiliği Meselesi," 407-408.

¹¹⁴ Soylar, "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb," 83.

muhtemelen Gazne’de- vefat etmiştir.¹¹⁵ Kaynaklardaki bilgi yetersizliğinden ötürü nasıl ve neden öldüğüne dair bilgi bulunmamaktadır.

Hüsrevşah b. Behramşah

Babası Behramşah’ın ölümünden sonra Gazne tahtına geçen Hüsrevşah, Gazne şehrine hâkim son Gazneli sultanı olmuştur. Hüsrevşah zamanında Gurlular iyiden iyiye güçlendi, Hüsrevşah tahta geçtikten hemen sonra başkent Gazne dahil birçok şehri kuşatıp harap ettiler. Hüsrevşah daha sonra geri dönüp Gazne’yi tekrar aldı.¹¹⁶ Bu sırada Oğuzlar da Horasan’ı istila etmekte idi. Oğuzlardan bir topluluk başkent Gazne’ye geldi ve burayı ele geçirdiler. Hüsrevşah ise Lahor’a çekilmek zorunda kaldı.¹¹⁷ Birçok şehri kaybetmiş olan Gazneliler artık Lahor’a sıkışmış ufak bir devlet konumuna düşmüş idi. Burada devleti yöneten Hüsrevşah Receb 555/Temmuz-Ağustos 1160 tarihinde muhtemelen Lahor’da vefat etti.¹¹⁸ Gazne Saray’ında ünlü bir şair olan Seyyid Hasan-i Gaznevî’nin Divân’ında yazdığı beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla Hüsrevşah’ın hastalandığı ve bundan dolayı Seyyid Hasan’ın sultan için iyi dileklerde bulunduğu görülmektedir.¹¹⁹ Beyitlerden anlaşıldığı üzere Hüsrevşah’ın ölümü bu hastalıktan dolayı olmamış ve sultan bu hastalığın pençesinden kurtulmuştur. Seyyid-i Hasan, sultanın iyileşmesini şu beyitlerle dile getirmektedir;

Ey baht! Padişahın hançerinin cevherinden pasların tamamen yok olmasının müjdesini ver.

Bu mübarek can vesilesiyle imparatorluğun gözbebeği uyandırdığı için Tanrım sana şükürler olsun!

Allah’a şükür! İncinin sudan, altının taştan ve gülün dikeninden çıkması gibi acıdan kurtuldu.

Ey aziz can! Yaşam kısa da olsa uzun da olsa sensiz olmayayım, diye zamane ona söyledi.

Senin rızanın uğurundan şifâ buldu; yoksa ‘İsâ yeniden gökten yere inerdi.

¹¹⁵ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 52, Kazvînî, *Târih-i Güzide*, 322, Mirhând, *Ravzatu’s-Safâ*, 167, Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 104, Topal, “Cenâbî Mustafa Efendi,” 120, İbnü’l-Esir, *El-Kâmil Fi’t-Tarih*, c.11, 145. Kazvînî, 544/1149-50 gibi çok erken bir tarih vermektedir. Mirhând ve Gaffari, 547/1152-1153, Cenâbî Mustafa Efendi ise 548/1153-1154 tarihini vermektedirler. Behramşah’ın ölümü hakkındaki farklı rivayetlerin karşılaştırması için bakınız; Ghulam Mustafa Khan, *A History of Bahram Shah of Ghaznin*, 70-73, Bosworth, *The Later Ghaznavids*, 119-120, Akkuş ve Zeki, “Gaznelilerin Selçuklulara Tabiliği Meselesi,” 408.

¹¹⁶ Mirhând, *Ravzatu’s-Safâ*, 167-168.

¹¹⁷ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 52-53, Mirhând, *Ravzatu’s-Safâ*, 168.

¹¹⁸ Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 104-105, Mirhând, *Ravzatu’s-Safâ*, 168, Kazvînî, *Târih-i Güzide*, 323, Karakoç, “Kâdî Beyzâvî,” 112, Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 53. Cûzcânî’nin verdiği bilgilere göre 552/1157-1158’de tahta geçen Hüsrevşah, yedi yıl boyunca devleti yönetmiştir. Bu bilgiyi doğru kabul edersek Hüsrevşah’ın ölüm tarihi 559/1163-1164 tarihine tekabül etmektedir.

¹¹⁹ Cengiz Uysal, “Seyyid Hasan-i Gaznevî Dîvân’ının Tahlili” (Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2019), 219-220, 458, 570

*Ya Rab! Cihanı kollayan padişahın makamı ve sultanlığından kendi kulunu anarsa,
ne eksilir?*

*Senin mübarek yüzünü görmemekten değersizleşen gönlüm, göz aydınlığı ile şimdi
kıymetlidir.¹²⁰*

Ancak kaynaklardaki yetersiz bilgilerden ötürü geçirmiş olduğu hastalığı dışında Hüsrevşah'ın nasıl ve neden öldüğüne dair bilgi bulunmamaktadır.¹²¹

Hüsrev Melik Şah b. Hüsrev Şah

Babası Hüsrev Şah'ın ölümünden sonra Lahor'da Gazneliler Devleti'nin başına geçen Hüsrev Melik, başkent Gazne'yi yönetemeyen ilk ve Gazneli hanedanının son sultanı oldu.¹²² Siyasi olarak başarılı olmasa ve kaybedilen toprakları alamasa da güçten düşmüş Gazneli Devleti'ni çeyrek asır daha ayakta tutmayı başardı.¹²³ Horasan ve Harîzm bölgelerinde güçlenen Gurlular, Gaznelilerin ellerindeki son toprakları da almak ve kuzey batı Hindistan'a hâkim olmak istiyorlardı. Bu sebeple Gur sultanı 577/1181-1182 senesinde Lahor önüne geldi ve şehri kuşattı. Hüsrev Melik, oğlunu ile birlikte birtakım fidyeler vererek Gur sultanını şehirden uzaklaştırdı. Gur sultanı 583/1187-1188 senesinde tekrar Lahor'a ordu çıkardı ve şehri ele geçirdi.¹²⁴ Hüsrev Melik'i esir edip Garcistân'daki Belrevân Kalesi'ne hapsedirdi. Yıllarca Gurlular'ın elinde tutsak olarak yaşayan Hüsrev Melik, 588/1192-1193 yılında esir tutulduğu kalede öldürüldü.¹²⁵ Hemen ardından Sîfrûd Kalesi'nde esir tutulan oğlu Behrâmşâh'ı da öldürdüler.¹²⁶ Sultan Hüsrev Melik ve oğlunun öldürülmesi ile Sebük Tegin soyundan devlet kurmaya muktedir kimse kalmadı ve hanedan ortadan kalktı.

Sonuç

İki asırdan fazla bir süre varlığını sürdüren Gazneli Devleti'nde sultanlar birçok sebepten dolayı vefat etmiştir. İncelenen birçok kaynak ve belge neticesinde bazı sultanların ölümlerine dair yer, zaman ve neden öldüğüne dair hiçbir bilgiye rastlanılamamıştır. Devletin kuruluş sürecinden itibaren ele aldığımız Gazne'yi yöneten valiler ve sultanların ölümlerini birkaç kategori halinde sunmak gerekmektedir. Gazneliler Devleti'nde herhangi bir hastalıktan dolayı ölen dört

¹²⁰ Uysal, "Seyyid Hasan-i Gaznevî Dîvân'ının Tahlili", 220.

¹²¹ Uysal, "Seyyid Hasan-i Gaznevî Dîvân'ının Tahlili", 288, 670. Seyyid Hasan, Hüsrevşah'ın ölümü üzerine şu beyitleri yazmıştır;

Feleğin kutbunda edebî istirahatgâhına çekildi; yüce himmetinin temelini evrenin zirvesine inşa etti.

(s.288)

Kumun ve taşın O'nu işaret etmesi (gibi); gönlün sızısı, beden belası ve ruhun felâketi (de O'nu gösteriyor.) (s.670)

¹²² Hüsrev Melik Şah dönemi ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; İzzetullah Zeki, "Gazne'siz Gazneli Devleti: Hüsrev Melik Dönemi (1160-1186)," SUTAD 46, (Ağustos 2019): 271-276.

¹²³ Zeki, "Gazne'siz Gazneli Devleti," 273.

¹²⁴ Mirhând, *Ravzatü's-Safâ*, 169.

¹²⁵ Gaffari, *Tarih-i Cihânârâ*, 105, Zeki, "Gazne'siz Gazneli Devleti," 275, Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 54. Cüzcânî'de ölüm tarihi olarak 598/1201-1202 tarihi verilmektedir.

¹²⁶ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 54.

sultan,¹²⁷ bir hanedan üyesi tarafından öldürülen dört sultan,¹²⁸ herhangi bir savaşta veya hanedandan olmayan biri tarafından öldürülen dört vali/sultan,¹²⁹ neden dolayı öldüğü belli olmayan fakat ölüm tarihi belli olan altı vali/sultan,¹³⁰ öldüğüne dair herhangi bir kaynakta bir bilgiye rastlanılmayan dört sultan¹³¹ bulunmaktadır.

Yukarıdaki verilere göre bir hanedan üyesi veya herhangi biri tarafından öldürülen valilerin/sultanların oranı %46 çıkmaktadır ki bu çok yüksek bir orandır. Yaklaşık olarak tahta çıkan her iki validen/sultandan birinin öldürülmesi merkezi otoritenin sarsılması ve ülke içindeki asayişin bozulmasına sebep olabilmektedir. Gazneliler özelinde baktığımızda özellikle hanedan üyelerinin birbirini öldürdüğü vakitler devletin otoritesi sarsılmış ve gücü azalmıştır.

Özellikle Mevdûd öldükten sonra Ferruhzâd'ın tahta geçeceği bu 4 yıllık süre içinde Gazne tahtına Mes'ûd, Ali, Abdürreşîd ve Tuğrul Bozan geçti. Gerek devlet adamları tarafından sultanların tahta çıkarılıp indirilmesi ve gerek ise hâcibü'l-hüccâb makamına yükselen bir gulâmın Gazne'yi ele geçirmesi, devletin içine düştüğü zayıf ve istikrarsız durumu gözler önüne sermektedir. Henüz

¹²⁷ Sebük Tegin, Mahmûd b. Sebük Tegin, Mevdûd b. Mes'ûd, Ferruhzâd b. Mes'ûd.

¹²⁸ Mes'ûd b. Mahmûd, Muhammed b. Mahmûd, Şirzad b. Mes'ûd III, Arslanşah b. Mes'ûd III

¹²⁹ Bilge Tegin, Abdürreşîd, Tuğrul Bozan, Hüsrev Melik Şah.

¹³⁰ Alp Tegin, Ebu İshak İbrahim b. Alp Tegin, İbrahim b. Mes'ûd, III.Mes'ûd b. İbrahim, Behramşah, Hüsrevşah

¹³¹ Böri Tegin, İsmâil b. Sebük Tegin, II.Mes'ûd, Ali b. Mes'ûd

Gazneli Mahmud'un ölümünden yirmi üç yıl geçmesine rağmen, neredeyse hanedanın soyunun tükenmesi ile karşı karşıya kalan Gaznelilerde büyük bir iktidar ve asayiş sorunu baş gösterdi. Ferruhzâd, İbrahim ve III. Mes'ûd döneminde devlet içindeki asayiş ve itaatsizlik kontrol altına alındı. Selçukluların ele geçirdiği topraklar geri alınamasa da Hindistan ve diğer memleketlere tekrar seferler yapacak kadar güçlendiler.

III. Mes'ûd'un ölümünden itibaren taht kavgaları tekrar başladı ve Mes'ûd'un üç oğlu arasında vuku bulan bu taht mücadeleleri yüzünden Gazneliler, Selçuklulara tabi olarak bağımsızlıklarından vazgeçtiler.

Seyyid Hasan-i Gaznevî gibi bu dönemde yetişen çağdaş şairlerin günümüze ulaşan eserleri incelendiğinde yukarıda birçok kez tekrar edilen "bilgi bulunamamaktadır" şeklinde ifade edilen, eksik kalan bazı bilgiler gün yüzüne çıkarılabilir. Bu çalışmanın en büyük noksanlığı bu tür edebî eserlerden çok az yararlanılabilmiş olmasıdır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, hazırlayan: Erdoğan Merçil. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011).

Akçay, Filiz. "Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzi'nin 'Zeynü'l-Ahbâr' Adlı Eserinin Tâhiriler, Saffâriiler, Sâmâniler ve Gazneliler ile İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirilmesi." Yüksek Lisans Tezi, (Ordu: Ordu Üniversitesi, 2015).

Akkuş, Mustafa ve İzzetullah, Zeki, "Gaznelilerin Selçuklulara Tabiliği Meselesi ve Sultan Behrâmşah Dönemi (1117-1157)" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43, (2020): 403-409.

Al-Utbî, Muhammed b. Abdülcebbâr. *The Kitab-ı Yamini Historical Memoirs of The Amîr Sabaktagin, and The Sultan Mahmûd of Ghazna, Early Conquerors of Hindustan, and Founders of The Ghaznavide Dynasty*, trans. James Reynold. (London: 1858).

Barthold, Wilhem. "Alp Tegin", *MEB İslam Ansiklopedisi* I, (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 386.

Bosworth, Clifford Edmund. *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*. (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1992).

Bosworth, Clifford Edmund. *The Later Ghaznavids Splendour and Decay The Dynasty in Afghanistan and Northern India, 1040-1186*. (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 2015).

Bosworth, Clifford Edmund., "Mahmûd b. Sebüktingin" *The Encyclopaedia of Islam New Edition in 6*. (Leiden: Brill, 1991), 65-66

Bosworth, Clifford Edmund., "Mas'ûd b. Mahmûd" *The Encyclopaedia of Islam New Edition in 6*. (Leiden: Brill, 1991), 780.

Bosworth, Clifford Edmund., "Mawdûd b. Mas'ûd" *The Encyclopaedia of Islam New Edition in 6*. (Leiden: Brill, 1991), 871-872.

Duman, Abdullah. *Nerşahînin Târîh-u Buhârâsı*, (İstanbul: Ayışığıkitapları, 2013).

Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî. *Târîh-i Beyhakî*, çev. Necati Lugal. (Ankara: TTK Yayınları, 2019).

el-Esterâbâdî, Muhammed Kâsım Hindûşâh b. Gulâm Alî. *Tarih-i Firişte*, tashih eden: Muhammed Rıza Nasırî, dijitalle geçiren: Merkez-i tahkikât-i Rayane-i Kaime-i İsfahan. Tahran: Encümen-i Asar ve Mufahir-i Ferhengi, ty.

Göksu, Erkan. "Alp Tegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına," *Türk Dünyası Araştırmaları* 191, (Nisan 2011): 97-116.

Göksu, Erkan. *Afganistan ve Hindistan'ın İhtişamlı Hanedanı Gazneliler*. (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021).

Hamdullah Müstevfî'yi Kazvinî. *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk. (Ankara: TTK Yayınları, 2018).

Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-Siyer fî Aḥbâri Efrâdi'l-Beşer c.2.* (Tahran: İntişârât-i Kitâb-i Furuşî, 1380).

İbn Kesir. *El-Bidaye ve'n-Nihaye c.12*, çev. Mehmet Keskin. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017).

İbnü'l-Esir. *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi c.8-11*, çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydin. (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987).

Kadı Ahmed Gaffârî-i Kazvînî. *Tarih-i Cihânârâ.* (Tahran: 1342).

Kafesoğlu, İbrahim., "Mahmûd Gaznevi" *MEB İslam Ansiklopedisi 7.* (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 173-183.

Karakoç, Haşim. "Kâdı Beyzâvî ve Nizâmu't-Tevârîh'inin Edisyon Kritiği ve Tahlili." Yüksek Lisans Tezi, (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 1998).

Khan, Ghulam Mustafa. *A History of Bahram Shah of Ghaznin.* (Panjab: 1955).

Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I.Cilt Kuruluş Devri.* (Ankara: TTK Yayınları, 2016).

Köymen, Mehmet Altay., "Sencer," *MEB İslam Ansiklopedisi 10.* (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 486-493.

Merçil, Erdoğan. *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilât, Kültür).* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014).

Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti Tarihi.* (Ankara: TTK Yayınları, 1989).

Merçil, Erdoğan., "Alp Tegin" *TDV İslam Ansiklopedisi 2.* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 525-526.

Merçil, Erdoğan., "Behram Şah" *TDV İslam Ansiklopedisi 5.* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 357-358.

Merçil, Erdoğan., "Mahmûd-ı Gaznevî" *TDV İslam Ansiklopedisi 27.* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 362-365.

Merçil, Erdoğan., "Mes'ûd b. Mahmûd-ı Gaznevî" *TDV İslam Ansiklopedisi 29.* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 346-347.

Merçil, Erdoğan., "Mevdûd b. Mes'ûd-i Gaznevî" *TDV İslam Ansiklopedisi 29.* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 431-432.

Merçil, Erdoğan., "Sebuk Tegin" *TDV İslam Ansiklopedisi 36.* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 262-263.

Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî. *Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, çev. Erkan Göksu. (Ankara: TTK Yayınları, 2015).

Miskeveyh Ebû Ali Ahmed b. Muhammed. *Tecâribü'l-Ümem*, çev. Kıvameddin Burslan. (Ankara: TTK Yayınları, 2016).

Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând. *Gazneliler Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, çev. Erkan Göksu. (İstanbul: Kronik Kitap, 2017).

Nazım, Muhammad. *The Life and Times of Sultan Mahmûd of Ghazna*. (Cambridge: Cambridge At The University Press, 1931).

Nazım, Muhammad., "Mes'ûd" *MEB İslam Ansiklopedisi* 8. (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001),133-134.

Nazım, Muhammad., "Mevdûd" *MEB İslam Ansiklopedisi* 8. (Eskişehir: MEB Yayınları, 2001), 162-163.

Nizâmü'l-Mülk. *Siyâset-Nâme*, çev. Mehmet Altay Köymen. (Ankara: TTK Yayınları, 2018).

Öntürk, Vural, "Gaznelilerde Bir Şehzade Düşmanı: Hâcibü'l-Hüccâb Tuğrul Bozan" *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36, (2017): 345-359.

Özaydın, Abdülkerim. *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)* (Ankara: TTK Yayınları, 1990).

Özkuzugüdenli, Bülent. "Hasan-ı Yezdî'nin Câmî'u't-Tevârîh-i Hasenî İsimli Eserinin Selçuklular Kısım (Giriş-Farsça Metin-Türkçe Tercüme)." Doktora Tezi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2014).

Palabıyık, M.Hanefi. *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler (Devlet ve Saray Teşkilatı)*. (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002).

Paydaş, Kazım "Bilge Bir Hükümdar Gazneli Sultan İbrahim b. Mesud (450-492/1059-1099), *International Journal of Social Science*, 6, (2013), 455-475.

Piri, Mohammedreza, "Tarihi Bir Kaynak Olarak Selçuklu Dönemine Ait Şiir Divanları Üzerine Araştırma." Doktora Tezi, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2015).

Soylar, Nurullah. "Şebânkâreî'nin Mecmau'l-Ensâb Fi't-Tevârîh Adlı Eseri (Çeviri ve Değerlendirmesi)." Yüksek Lisans Tezi, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2018).

Topal, Halil İbrahim. "Cenâbî Mustafa Efendi, Dürr-i Mekkûn ve Sırr-ı Masûn (İnceleme ve Çeviri Metin vr:1b-107a)." Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2018).

Uysal, Cengiz. "Seyyid Hasan-i Gaznevî Dîvân'ının Tahlili". Doktora Tezi, (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 2019).

Zeki, İzzetullah, "Gazne'siz Gazneli Devleti: Hüsrev Melik Dönemi (1160-1186)," *SUTAD* 46, (Ağustos 2019): 269-278.

Zeki, İzzetullah. "Sultan Abdürreşîd Dönemi Gazneli Devleti'ndeki Olayların Temel Kaynaklara Yansıması," *USAD* 10, (Bahar 2019): 161-178.

Zeki, İzzetullah. *Gazneli Mahmûd'un Din Politikası*. (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019).

Zeki, İzzetullah. *Horasan'da Hâkimiyet Mücadelesi (821-1005) Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler, Simcûrîler*. (Konya: Çizgi Kitabevi, 2020).

